

KEISZ ÁGOSTON

Merre induljunk?

Néhány gondolat a magyartanítás újragondolásáról

2020 óta a magyartanítás valamennyi szabályozója megújult. Elkészült és hatályba lépett a Nemzeti Alaptanterv és a kerettanterv új változata, megjelentek az ezekre épülő új tankönyvek, 2024 májusában pedig az új érettségi-rendszer is debütált. Teljes nagyságában előttünk áll tehát a tantárgyat szabályozó új rendszer, így tanárok és diákok egyaránt a bőrükön érezhetik a következményeket is.

Mindennek eredményeként láthatjuk azt is, mely területeken szükséges beavatkozni a rendszer működésébe. A problémák egy része azonnali módosítást tesz szükségessé, hogy orvosolni tudjuk a jelenlegi szabályozás legsúlyosabb hibáit, és elkerüljük a további károkozást. A fölmerülő kérdések egy másik csoportja viszont rendkívül összetett, átgondolásuk így komolyabb előkészületeket igényel. E témák már inkább a jövő felé mutatnak, hiszen tisztességes átgondolásuk a tűzoltáson túli mélyreható változás reményét adhatja meg. Olyan magyartanítást alapozhat meg, amely a rugalmas és egységes szabályozás révén világos közös kereteket ad, ugyanakkor lehetővé teszi a helyi szükségletek érvényesülését is, valamint egyszerre adja meg az anyanyelvi kompetenciák fejlesztésének, a nemzeti és az egyetemes kultúra továbbadásának lehetőségét.

A magyartanításról természetesen nem beszélhetünk önmagában, hiszen a koncepcionális megújulás az oktatási rendszer többi elemét is érinti. Amikor a szebb jövőről ábrándozunk, tudnunk kell, milyen tankönyvpiacot, milyen tantervi rendszert, milyen közoktatást képzelünk el. A változásokat pedig úgy kell véghezvinnünk, hogy az iskolákban eközben egy pillanatra sem áll le a munka, vagyis működés közben kell átalakítanunk egy olyan rendszert, amelynek működtetői egyszerre vágnak a nyugodt munkát biztosító stabilitásra és a problémákat orvosló változásokra.

Az oktatási kormányzatnak ismét bíznia kell a tanároknak, s elsősorban nem szabályoznia és számon kérnie kell őket, hanem segítenie és támogatni a munkájukat. Olyan szabályozókra van szükség, amelyben a tanárok biztonságban érezhetik magukat, hiszen megkapják a munkájukhoz szükséges támogatást, ugyanakkor lehetőséget kapnak önálló döntéseik meghozatalára is. El kell engedni azt, hogy mindent az utolsó memoriterig szabályozni akarjunk, hiszen a nemzeti kultúra sokszínűségének része, sőt alapja lehet az is, hogy nem mindenhol ugyanaz történik a magyarórákon. Le kell vonni annak a nagyon egyszerű igazságnak a tanulságait is, hogy a gyerekek nem egyformák.

Jelenleg a többi tantárgyhoz hasonlóan a magyar nyelv és irodalom tanításának alapja a kormányrendeletként kiadott Nemzeti Alaptanterv (NAT), amely minden magyar iskolában érvényes. Ennek tartalmát részletezik az oktatásért felelős miniszter által kiadott egységes kerettantervek, amelyek magyarból órára, memoriterre, műcímre lebontva tartalmazzák a tárgyalandó tananyagot. Jelenleg magyar nyelv és irodalomból az általános iskolákban és az érettségit adó középiskolákban az intézmények elsöprő többségében ugyanazon kerettanterv alapján tanulnak a diákok, csak néhány alternatív iskola használ miniszteri engedéllyel eltérő, ám a NAT-nak megfelelő kerettantervet. A kerettanterv alapján készítik el az iskolák a helyi tantervüket, ám a részletes központi szabályozás miatt jelenleg nagyon kicsi mozgásterük van ebben. Meghatározó szabályozóelem a szintén az oktatásért felelős miniszter által kiadott, minden érettségizőre vonatkozó érettségi vizsgakövetelmény és vizsgaleírás is. Fontos iránymutatást jelentenek még a tankönyvek is: irodalomból középiskolában jelenleg az Oktatási

Hivatal által kiadott két sorozaton kívül a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia háttérintézménye által fejlesztett Szent Imre-könyvek szerepelnek – néhány további segédkönyv mellett – a hivatalos tankönyvlistán.

Amikor a magyar nyelv és irodalom tantárgy kívánatos változtatásairól beszélünk, akkor először e dokumentumok rendszerét kell újragondolnunk, hiszen e szabályozók egymáshoz fűződő belső logikája szabja meg azt, milyen szabadsága van az iskoláknak, a tanároknak. Ennek következménye az is, hogy e cikkben a kötelező olvasmányokról és szerzőkről szóló diskurzushoz nem kívánok hozzászólni. Az e témában folyó, véget nem érő, soha konszenzust nem hozó vitákra ugyanis az egyetlen értelmes válasz az lehet, ha a döntési szabadság korlátainak és lehetőségeinek jól átgondolt rendszerét kínáljuk föl az iskolák és a pedagógusok számára.

1. TANANYAGCSÖKKENTÉS A KÖZÉPISKOLAI IRODALOMOKTATÁSBAN

Ma a középiskolai irodalomtanításban a legsürgősebb, egyben legkönnyebben kivitelezhető teendő az irodalom tananyagának csökkentése. A kerettanterv által előírt, mélységében nem teljesíthető tananyagot jelenleg az írásbeli érettségi is számon kéri, így a magyartanár állandó, ám feloldhatatlan erkölcsi dilemmában végzi a munkáját. Ha követi a szabályokat, s végigtanítja a tantervet, akkor a tantárgy valódi tartalmavész el, hiszen nincs idő megállni, nincs idő a diákok kompetenciáit fejleszteni, érdeklődésükhöz, képességeikhez illő szövegeket olvasni. Ha viszont elhagyja a tananyag egy részét, akkor azt kockáztatja, hogy nem készíti föl megfelelően a diákjait az írásbeli érettségire. A végeredmény pedig az, hogy örökös lavírozásra vagyunk ítélve a szakmai lelkiismeretünk és a velünk szemben támasztott elvárások között.

Ebből következően az első és legsürgetőbb lépés a középiskolai irodalmi tananyag csökkentése, hogy valódi mozgásteret teremtsünk a tanárok számára. Úgy vélem, ennek legegyszerűbb módja az, hogy az írásbeli érettségien számon kért tananyagot nagyjából a felére-harmadára csökkentjük. Nyilvánvalóan megőrzendők nemzeti klasszikusaink, ugyanakkor arra is ügyelnünk kell, hogy az érettségien számon kérendő tananyag a szövegekre fókuszáló, azokat középpontba állító ismereteket tartalmazzon. Ez a tananyagcsökkentés azonnali üdvös hatással járna, hiszen lehetővé tenné a tanárok számára a differenciálást, a felelős szabadságot, ugyanakkor megőrizné a tananyag mindenkire vonatkozó, egységes magját is, ami világos, teljesíthető kereteket nyújtana az érettségi-felkészüléshez. Az érettségi előtt így elmélyültebben ismételnénk át a kötelező szövegeket, és nagyobb tér nyílna az esszéírás és a szóbeli kifejezőkészség fejlesztésére is.

Az érettségien számon kért tananyag felezése-harmadolása természetesen nem jelenti azt, hogy az iskolákban áttekintett tananyag is ugyanilyen mértékben csökkenne. A tantervek az írásbelin kérdezhetőnél nagyobb tananyag iskolai feldolgozását is előírhatják, ám ennek mértékét, karakterét, tartalmát a tantervben megadott keretek között a pedagógusok és a helyi munkaközösségek döntésére kell bízunk. Egyedül ők ismerik saját iskolájuk, környezetük realitását, így csak ők tudják megítélni, mire van szükségük és lehetőségük diákjainak. Az iskolák és a pedagógusok szabadsága nem jelenti azt, hogy bárki teljes mértékben szabad belátása szerint állíthatja össze a tananyagot. A szabályozók rendszerének el kell különíteni a mindenkire kötelező elemeket és azokat a területeket, ahol van lehetőség választani. Ez utóbbi, a tananyag többségét alkotó elemek esetében pedig világosan rögzíteni kell, hogy milyen elemek közül milyen szempontok szerint lehet vagy kell választani.

A választás lehetősége egyrészt kiterjedhet az egyes témakörök meghatározására, a tananyag szerkezetére. Ez a szabadság lehetővé tenné például a középiskolai irodalomtanításban az időrendre épülő tananyagszervezés részleges és fokozatos meghaladását. A jelenleginél jóval nagyobb szabadságot kell adnunk a tárgyalt szövegek kiválasztásához is. Előírhatjuk pél-

dául, hogy mindenképp föl kell dolgoznunk három Arany-balladát, ám azt részlegesen vagy teljesen a magyartanárra bízhatjuk, melyik balladákat szeretné megismertetni diákjaival. Más esetekben egy megadott szerző műveinél a választott szövegek mennyiségét, jellegét szabhatjuk meg, s az is előfordulhat, hogy egy adott műfaj vagy más szempontból elhatárolt szövegtípus vagy korszak képviselői között tesszük lehetővé a jelenleginél jóval szabadabb választást.

2. A SZABÁLYOZÓK RENDSZERÉNEK ÁTALAKÍTÁSA

A 2020-ban életbe léptetett szabályozórendszer nagy problémája magyarból, hogy összemossa az érettségi követelményt, a Nemzeti Alaptantervet és a kerettantervet. Jelenleg az érettségi számon kérhető tananyag leírását a Nemzeti Alaptanterv, a kerettanterv és a részletes érettségi követelmény együtt tartalmazza, hiszen a NAT megállapítása szerint a kerettanterv teljes törzsanyaga alkotja a középszintű érettségi követelményeit. Ebből két fontos probléma is következik. Az egyik az, hogy az érettségi követelményeket szabályozó dokumentum és a kerettanterv szabályozása ellentmondásba kerül egymással, amit a feladat-összeállító bizottság követelményeket értelmező megállapításai igyekeznek feloldani.

Ennél nagyobb problémát okoz, hogy a különböző funkciójú dokumentumok összemossa rugalmatlanná teszi az iskolai munkát. A jelenlegi rendszerben a kerettanterv a kimeneti (érettségi) szabályozás merev tartalmi követelményeket előíró központi részévé vált ahelyett, hogy a tanulási folyamat rugalmas, differenciálásra alkalmas keretét nyújtaná. A NAT és a kerettanterv látszólag persze tartalmaz a tanulási folyamatra vonatkozóan is előírásokat, ám a tartalmi elemek sokasága és az érettségin várható szigorú számonkérés szerény díszítőelemmé fokozza le ezeket a szempontokat.

Vissza kell tehát állítani a 2024 előtti megoldást: az érettségi tartalmi követelményeit és feladattípusait kizárólag az érettségi követelményjegyzéknek kell tartalmaznia. E dokumentumban egyértelműen, precízen, egységes szerkezetben kell szerepelnie mindazon ismereteknek és készségeknek, amelyeket a közép- és emelt szintű érettségin mérünk. E szabályzat nem jelöl ki tanulási utakat, hanem kimeneti szabályozásként az elérendő célokat rögzíti. A tananyagcsökkentés egyik szabályozója is ez a felület, hiszen az érettségi követelményeknek a jelenlegi törzsanyagnál jóval szűkebb tananyagot kell tartalmazniuk. E tananyag pontos tartalmának meghatározása komoly szakmai átgondolást igényel.

A magyar nyelv és irodalom tartalmi szabályozásának további nagy problémája, hogy a NAT a fejlesztési célokon a tananyag tartalmát is nagyon részletesen meghatározza, megadja például a kötelező olvasmányokat és szerzőket, memoritereket. A kerettanterv erre épülve meghatározza az egyes témakörök óraszámát és a kötelező szövegeket, így az iskolákban a helyi tanterv készítőinek már nem sok tennivaló marad. A szabályozók tartalmi szigorúságán mindenképp változtatni kell, hiszen e dokumentumok funkciója az, hogy úgy kínáljanak iránymutatást az iskolákban zajló munkához, hogy biztosítsák a közoktatás egységes jellegét, ugyanakkor lehetőséget adjanak arra is, hogy a helyi igények is érvényesüljenek.

Ennek megfelelően azt kell célul kitűznünk, hogy a NAT a fő kereteket, a kompetenciafejlesztés különböző területein elérendő célokat szabja meg korosztályonként, s a jelenleginél jóval kevesebb előírást tartalmazzon a tananyag tartalmát illetően, inkább azok kiválasztásának főbb szempontjait határozza meg. Lehetővé kell tenni, hogy a jelenleginél könnyebben lehessen többféle, egymástól különböző, ám a NAT-nak megfelelő kerettantervet készíteni, amelyek a mostaninál rugalmasabban valóban csak „keretet”, „iránymutatást” adnának ahhoz, hogy az iskolákban a szakmai munkaközösségek elkészítsék a helyi tantervet. Az iskoláknak meg kell adni azt a szabadságot, hogy választhassanak a különböző jellegű kerettantervek között, amelyeknek egységet a NAT iránymutatása biztosítaná.

Az oktatáspolitikai alapvetően fontos döntése, hogyan viszonyulnak egymáshoz a tantervek. Hány kerettanterv kapcsolódik a Nemzeti Alaptantervhez, kik írhatnak ilyet, milyen követelménynek kell megfelelniük? Az e kérdésekre adott szakszerű válaszok, vagyis a tantervi és érettségi szabályozók karaktere, jellege, egymáshoz fűződő viszonya a magyartanítás és az egész közoktatás alapja. Látszólag nem izgalmas kérdés e szabályzatokkal bibelődni, ám csak e dokumentumok egymáshoz fűződő viszonyának és a jelenlegi szakszerűtlen megoldások precíz újragondolása biztosíthatja azt, hogy valódi szakmai kérdésekről beszélhessünk, és megállapíthassuk, hol húzódnak az egységes közoktatás és az intézmények vagy tanulócsoportok szintjén jelentkező differenciálás észszerű határai.

3. A FELSŐ TAGOZAT ÚJRAJÁRAGONDOLÁSA

A rugalmas tantervi szabályozás lehetővé teszi a felső tagozat funkciójának átgondolását is. Én magam lassan két évtizede tanítok hatosztályos gimnáziumban, s tapasztalataim alapján nagy hasznát látnám a közoktatásban egy 6 + 4 + 2 évfolyamos rendszernek. Az első hat évet az alapkészségek fejlesztésére szánnánk, a következő négy évben általános műveltségbővítő szakasz következne, majd az utolsó két év kínálná a különböző irányú szakosodás lehetőségét. Ez persze a teljes közoktatás rendszerének radikális, kormányzati ciklusokon átívelő átalakítását jelentené, ami óriási kérdéseket vet fel a tanárképzéstől kezdve a szakképző iskolák működésén át a kimeneti vizsgák és a tankötelezettség megannyi problémájáig.

Ma aligha vághatunk bele egy ilyen mélységű megújításba. Első lépésként mégis szükséges volna a felső tagozat mély újragondolása. Magyar nyelv és irodalomból nyilvánvalóan az anyanyelvi kompetenciák erősítésére van szükség, hogy csökkenjenek az otthonról hozott különbségek, amelyeknek kompenzálására a magyar közoktatás jelenleg kevésbé képes. A fejlődéslelektan eredményei alapján ismert, hogy 10 és 14 éves kor között még jelentős tér nyílik az anyanyelvi kompetencia fejlesztésére. 14 éves kor után ez már jóval nehezebb, így mindenképp meg kell ragadnunk a felső tagozat kínálta lehetőségeket.

Jelenleg a felső tagozat magyar nyelvi óráin a leíró nyelvtan, az irodalomórákon – különösen hetedikétől – az irodalomtörténeti-kronológiai szempont a fő tananyagszervező elem, amelybe be kell építeni a szövegértési-szövegalkotási kompetenciák fejlesztését is. Ez nem lehetetlen célkitűzés, ám a tananyag tárgyi tartalma jellemzően felülírja a készségfejlesztést. Ez utóbbi megerősítése céljából arra volna szükség, hogy a témakörök szerkezete, logikája a szövegértési-szövegalkotási kompetenciák lépésről lépésre történő fejlesztése köré épüljön, s ebbe a logikába építsük bele – a 7–8. évfolyamon akár egyre bővülő módon – az anyanyelvi és irodalomtörténeti ismereteket. A korosztálynak megfelelő szinten akár szöveg- és stilisztikát is taníthatnánk, amely mind a szövegértést, mind a szövegalkotást nagyban támogatná.

A felső tagozatban tanított témák egy része más struktúrában továbbra is a tananyag része maradna. Más részét viszont jelentősen csökkenthetnénk vagy elhagyhatnánk, ami azért sem volna probléma, mert a 10–14 évesek esetében még komoly nehézséget okoz az elvont fogalmak megértése. A felső tagozatos tananyag nagy része ráadásul a középiskolában is előkerül, ahol – különösen jól megalapozott anyanyelvi kompetenciákkal – jóval hatékonyabban lehetne tanítani mind a bonyolult fogalmi gondolkodást igénylő leíró nyelvtant, mind pedig a régi, olykor nehéz szövegek megértését igénylő irodalomtörténetet.

A felső tagozat hangsúlyáthelyezése segítene megoldani a négy- és hatosztályos gimnáziumok felvételi vizsgájának problémáját is. Jelenleg ugyanis ez a felvételi főként anyanyelvi kompetenciát mér, amelynek fejlesztésére nem jut elég idő a felső tagozatban. A felvételin így azok a gyerekek vannak előnyben, akik iskolán kívüli felkészítést kapnak, illetve erős, otthon-

ról hozott alapokkal rendelkeznek. A jól felépített felső tagozatos kompetenciafejlesztés a felvételi követelményeinek világosabb meghatározását, feladattípusainak kidolgozását is lehetővé tenné, ami szintén segítené az esélyek kiegyenlítését.

4. A SZAKMAI TÁMOGATÁS SOKSZÍNŰSÉGÉNEK ÉS IGÉNYESSÉGÉNEK MEGERŐSÍTÉSE

A jelenlegi központosított, mindent előíró tantervekből az is következik, hogy a magyartanítás szakmai háttere egyetlen központba összpontosult. Középiskolában például összesen háromféle tankönyvcsalád létezik irodalomból, amelyek tartalma a mindent előíró kerettanterv miatt nagyon hasonló. Az állam által fejlesztett tankönyvek ráadásul nélkülözték az igazi szakmai lektorálást, így mind módszertani, mind tudományos szempontból egyaránt érdemes lenne revízió alá venni őket. A jelenleg hatályos jogszabályok szerint az állami tankönyvkiadón és a bevett egyházakon kívül csak akkor készíthet valaki az iskolákban használható, hivatalos tankönyvjegyzékre kerülő tankönyvet, ha arra az oktatási miniszter külön felhívást tesz közzé. A tantervi sokszínűség mellett a tankönyvek terén is vissza kell állítani a sokszínűséget, s lehetővé kell tenni, hogy további szereplők, így például felsőoktatási intézmények vagy kiadók körül szerveződő tankönyvíró műhelyek is készítsenek hivatalos jegyzékre kerülő tankönyveket.

E könyvek természetesen megfelelnek a tanterveknek, ám a rugalmas szabályozás és a szakmai sokféleség miatt képesek volnának kielégíteni a közoktatás sokféle igényét is. Az állam szabályozóeszközeivel előírhatja ezen tankönyvek jellegét, árát, az akkreditációs folyamat révén még a tartalmukat is szabályozhatja, anyagi eszközei segítségével pedig a jelenlegi rendszerhez hasonlóan dotálhatja is a magánkiadók által készített tankönyveket. Fontos kritérium, hogy ezek a tankönyvek – vagy akár kerettantervvel közösen fejlesztett oktatási csomagok – megfelelő pedagógiai és tudományos lektorálási folyamaton menjenek keresztül.

Hasonlóan szükséges a tanárok továbbképzésének többközpontúvá tétele is. Az idén hatályba lépett szabályozás szerint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és az Oktatási Hivatal szervezi a magyartanári továbbképzéseket. E képzések esetében is lehetővé kell tenni további szereplők belépését, amelyet az állam a minőséget garantáló szabályozóeszközeivel irányít. Pályázatokkal, ösztönző eszközök segítségével természetesen maga az állam is serkentheti bizonyos típusú képzések előkészítését, ám a tanároknak lehetővé kell tenni a választást a különböző jellegű képzések között.

A képzések, tankönyvek és a hozzájuk kapcsolódó egyéb kézikönyvek, segédanyagok abban segítenék a tanárokat, hogy meg tudják hozni a munkájukat érintő alapvető döntéseiket. A napi munkájukat a gyerekek között végző tanároktól nem várhatjuk el, hogy saját maguk fejlesszenek új tananyagokat, így olyan kínálatot kell elérhetővé tenni nekik, amelyben megtalálhatják a diákjaiknak leginkább megfelelő segédanyagokat. Ez persze csak akkor lehetséges, ha a különféle tankönyvek és segédanyagok kínálata kellően sokszínű ahhoz, hogy a különböző típusú iskolákban tanító pedagógusok megtalálják a megfelelőt közöttük.

A magyartanárok számára szakmai támogatást kell adni a viharosan fejlődő mesterséges intelligencia jelentette kihívások terén is. Az AI ma már képes arra, hogy elfogadható beadandó dolgozatokat készítsen, s változatos módon tudja tömöríteni a kötelező olvasmányokat is. Ennél is fontosabb, hogy alapvetően fog megváltozni a szövegekhez, az információk feldolgozásához való viszonyunk, ami egész életünket átformálja majd. Át kell tehát gondolnunk azt, hogyan hat a mesterséges intelligencia az irodalmi művek olvasására, a házi feladatokra és általában arra a világra, amelyre az iskola feladata fölkészíteni a diákokat.